

NUTQ FAOLIYATI TURLARINI O'RGATISH

Ilmiy Raxbar: Qodirova Nargiza xon

Maqola yozuvchi: Mamadaliyeva Ra'noxon

Annotatsiya: *Mazkur maqolada nutq faoliyatining to'rt turi — tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozishni o'rgatish jarayoni, ularning har biri uchun samarali metodik yondashuvlar va amaliy mashqlar tahlil etiladi. Til o'rgatishning kommunikativ yondashuvi asosida bu turlarni integratsiyalashgan holda o'rgatishning afzalliklari yoritiladi.*

Kalit so'zlar; *nutq faoliyati, nutq turlari, og'zaki nutq, yozma nutq, tinglab tushunish, o'qib tushunish, gapirish ko'nikmalari, yozish ko'nikmalari, kommunikativ kompetensiya, til o'rganish jarayoni, interaktiv metodlar, darsda nutq faoliyatini rivojlantirish, lisoniy kompetensiya, amaliy mashqlar*

Abstract: *This article discusses the teaching of four main types of speech activity — listening, speaking, reading, and writing — with a focus on effective methodological approaches and practical exercises. Based on the communicative approach to language teaching, the article emphasizes the advantages of integrated instruction.*

Key words; *speech activity, types of speech activity, oral speech, written speech, listening comprehension; reading comprehension, speaking skills, writing skills, communicative competence, language learning process, interactive methods, developing speech activity in class, linguistic competence; practical exercises.*

Til o'rganish — bu avvalo muloqotga kirishish, ya'ni nutq faoliyatini egallash demakdir. Nutq faoliyati tilshunoslikda va til o'rgatishda markaziy tushuncha hisoblanadi. O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish uchun ularni nutq faoliyatining barcha turlari bilan tanishtirish va ularni tizimli ravishda mashq qildirish zarur. Bu maqolada aynan shu jarayonlar haqida so'z boradi.

1. Nutq faoliyatining turlari

Nutq faoliyatining to'rtta asosiy turi mavjud:

Tinglab tushunish — og'zaki nutqni eshitib anglash.

Gapirish — fikrni og'zaki ifodalash.

O'qish — yozma matnni tushunib o'qish.

Yozish — fikrni yozma shaklda ifodalash.

Bu turlar til o'rganishda bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularning har birini individual va integratsiyalashgan tarzda o'rgatish lozim.

2. Tinglab tushunishni o'rgatish metodikasi

Tinglab tushunish til egallashning eng tabiiy shakli bo'lib, quyidagi metodlar orqali rivojlantiriladi:

Dialog va monolog matnlarni eshittirish

Tinglab asosiy fikrni aniqlash mashqlari

Audio material asosida savol-javob

Kontekstual tushunishga asoslangan topshiriqlar

3. Gapirish ko'nikmasini shakllantirish

Gapirishni o'rgatishda quyidagilar muhim:

Muloqotli o'yinlar (rolga kirish, intervyu)

Juftlik va guruhli mashg'ulotlar

Ochiq savollarga javoblar

O'z fikrini erkin ifodalashga rag'batlantirish

4. O'qish faoliyatini rivojlantirish usullari

O'qish ko'nikmasi tahliliy va tanqidiy tafakkurni shakllantiradi.

Turli janrdagi matnlar bilan ishlash

Skimming va scanning strategiyalarini o'rgatish

Mazmunli savollar asosida tushunishni tekshirish

O'qilgan matnga munosabat bildirish

5. Yozma nutqni o'rgatish bosqichlari

Yozish — eng murakkab nutq turi hisoblanadi.

Reja asosida yozishga o'rgatish

Yozma mashqlar: xat, insho, xulosa

Sintaksis va uslubiy normalarni o'rgatish

Redaktsiya qilish va tahrir ko'nikmasi

6. Nutq faoliyatining integratsiyalashuvi

Tillarni o'rgatishda nutq turlarini ajratib emas, balki integratsiyalashgan holda o'rgatish samaraliroq bo'ladi. Masalan, eshitgan matn asosida fikr aytish (tinglash + gapirish), o'qilgan matnga asoslangan yozuv mashqi (o'qish + yozish).

Nutq faoliyatining to'rtta turini o'rgatish til o'rgatish jarayonining ajralmas bo'lagi hisoblanadi. Ularni integratsiyalashgan, bosqichma-bosqich va o'quvchi markazida tashkil qilish samaradorlikni oshiradi. Har bir turga mos metodik yondashuvlar, topshiriqlar va resurslardan foydalanish til o'rgatishni yanada samarali qiladi.

Nutq faoliyati turlarini o'rgatish: lingvodidaktik yondashuv

Til o'rgatish jarayonida nutq faoliyati turlarini o'zaro integratsiyalashgan holda o'rgatish zamonaviy lingvodidaktikaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Nutq faoliyati — insonning muloqot jarayonidagi psixofiziologik va ijtimoiy faoliyatidir. Bu faoliyat til orqali amalga oshirilib, tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish turlarini o'z ichiga oladi. Ushbu turlar tilshunoslikda reseptiv (qabul qiluvchi: tinglash va o'qish) va produktiv (ifodalaydigan: gapirish va yozish) turlarga bo'linadi.

O'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'rgatishda yoki chet tilini o'rgatishda har bir nutq faoliyati turi uchun alohida metodik yondashuvlar mavjud. Tinglab tushunish o'quvchining fonetik va semantik bilimlarini faollashtirsa, gapirish ko'nikmasi muloqotga kirishish malakasini shakllantiradi. O'qish ko'nikmasi esa o'quvchining tahliliy va interpretativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirib, yozma nutq esa ijodiy fikr bildirish va til birliklarini mustahkamlash imkonini beradi.

Tinglab tushunishni o'rgatishda avval eshitilgan matnni global mazmunda tushunishga qaratilgan mashqlar, keyin esa detallashtirilgan tahlilga asoslangan mashqlar qo'llanadi. Gapirishni o'rgatishda esa dialogik va monologik nutq turlari farqlanadi. Ularni o'rgatishda rolli o'yinlar, interaktiv topshiriqlar, muloqotga asoslangan mashg'ulotlar samarali bo'ladi.

O'qish ko'nikmasini shakllantirishda matn turini, o'quvchilarning yoshi va darajasini inobatga olish zarur.

Shunday qilib, nutq faoliyati turlarini o'rgatish — bu nafaqat til kompetensiyasini, balki kommunikativ, sotsiomadaniy va ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni ham shakllantirishga xizmat qiladigan kompleks pedagogik jarayondir.

Nutq faoliyati turlarini o'rgatish: Nazariy asoslar va metodik yondashuvlar

Nutq faoliyatining umumiy tavsifi

Nutq faoliyati — tilni vosita sifatida qo'llab, odamlar o'rtasida fikr almashishni amalga oshirishga xizmat qiluvchi ijtimoiy-tarixiy jarayondir. Lingvistik yondashuvga ko'ra, nutq faoliyati inson aqliy faoliyatining til orqali ifodalangan shaklidir. Tilshunoslikda bu faoliyat quyidagi to'rt asosiy turga ajratiladi: tinglab tushunish, gapirish, o'qish, yozish.

Bu turlar o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, har biri tilni egallashda muhim funktsiyani bajaradi. Bu turdagi faoliyatlar psixologik, fiziologik, lingvistik va kommunikativ jihatdan murakkab tarkibga ega bo'lib, ularni o'rgatishda kompleks metodik yondashuvlar talab etiladi.

Nutq faoliyati turlarining tahlili va ularni o'rgatish metodikasi

1. Tinglab tushunish

Tinglab tushunish og'zaki axborotni eshitish orqali anglashga asoslanadi. Bu nutq faoliyati turi ikkilamchi xususiyatga ega bo'lib, aktiv emas, balki passiv reseptiv faoliyat sanaladi. Eshitish qobiliyati, fonetik tafakkur, kontekstni tushunish, fonemik eshitish kabi ko'nikmalar bu faoliyat uchun zarur.

Metodik yondashuvlar:

Autentik (tabiiy) materiallardan foydalanish

Eshitilgan matnni global (umumiy) va lokal (detal) darajada tahlil qilish

Savol-javobli tinglash

To'ldirish, juftlashtirish kabi faol mashqlar

2. Gapirish

Gapirish — ogʻzaki shaklda fikr bildirish faoliyati boʻlib, u ifodaviy nutqni shakllantirishni talab etadi. Bu faoliyat kommunikatsiyaning bevosita vositasidir. Gapirish bir vaqtning oʻzida til birliklarini tanlash, ularni ketma-ketlikda bogʻlash, mantiqiy, uslubiy va grammatik jihatdan toʻgʻri ifodalashni oʻz ichiga oladi.

Metodik yondashuvlar:

Dialogik va monologik nutq mashqlari

Rolli oʻyinlar, intervyu, muhokama

Suratlar asosida hikoya tuzish

Nutq holatlarini modellashtirish

3. Oʻqish

Oʻqish — yozma matnni anglash faoliyati boʻlib, bu orqali til oʻrganuvchi soʻz boyligini kengaytiradi, grammatika va uslubiy birliklarni oʻzlashtiradi. Oʻqish faoliyati tahliliy, reflektiv va interpretativ fikrlashni talab qiladi.

Oʻqish strategiyalari:

a) matnning umumiy mazmunini tushunish

b) aniq maʼlumotni izlash

c) har bir detalni chuqur oʻrganish

d) tahliliy yondashuv

4. Yozish

Yozuv nutqi — insonning murakkab va integrallashgan faoliyati boʻlib, bunda aqliy, lingvistik, psixologik va muloqot kompetensiyalari birgalikda ishga tushadi. Til oʻrgatishda yozma nutqni oʻrgatish — oʻquvchining ijodiy fikrlash va oʻz fikrini aniq, mantiqiy va uslubiy jihatdan toʻ

Xulosa

Nutq faoliyati turlarini oʻrgatish til taʼlimining markaziy va eng muhim yoʻnalishlaridan biridir. Tinglab tushunish, gapirish, oʻqish va yozish turlari nafaqat tilni egallashning vositasi, balki til orqali muloqotga kirishish, fikr almashish va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish vositasidir. Har bir nutq faoliyati turi oʻziga xos metodik yondashuvni talab qiladi. Shu bilan birga, ularni integratsiyalashgan holda, yaʼni bir-birini toʻldiruvchi tarzda oʻrgatish til oʻrgatuvchidan puxta rejalashtirish,

individual yondashuv va zamonaviy metodlarni qo'llashni talab etadi. Bugungi lingvodidaktikada kommunikativ yondashuv, vazifaga asoslangan o'qitish (task-based learning), CLIL kabi metodikalar aynan nutq faoliyatining faol shakllanishiga xizmat qilmoqda. Demak, nutq faoliyatini o'rgatish — bu nafaqat lingvistik, balki psixologik, metodik va ijtimoiy-kommunikativ jarayon bo'lib, u o'quvchining shaxs sifatida rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G'aniyeva N. "O'zbek tilini o'qitish metodikasi", Toshkent, 2020
2. Brown, H. Douglas. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. Pearson Education, 2001.
3. Richards, Jack C., and Theodore S. Rodgers. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press, 2001.
4. Qodirova M. "Nutq madaniyati va amaliyot", Toshkent, 2018
5. Harmer, Jeremy. The Practice of English Language Teaching. Longman, 2007.